

ҒТАР 14.07.01

Илимий макала

Н.Т. Коргонбекова¹, Н.Б. Апазбекова²*М.М.Адышев атындагы Ош технологиялык университети,**Ош шаары, Кыргыз Республикасы.**(E-mail: ¹korgonbekovanapazira@gmail.com, ²apazbekova970@gmail.com)***Ааламдашуу шартында элдик рухий-дөөлөттөрдүн орду**

Аннотация. Макалада кыргыз элинин арасынан чыккан даанышман, билимдүү, олуя, инсандардын тарбия тажырыйбаларынын таасирдүүлүгү жөнүндө каралат. Алар тарабынан айтылган божомолдордун иш жүзүндө далилденген далилдери бүгүнкү күнгө чейин жетип, адам баласына чанда гана берилүүчү көрөгөч-көсөмдүгү, акылмандыгы, кыраакылык таланты менен өзгөчөлөнгөн инсандарыбыз бар болуп, сөздөрүнүн таасирдүүлүгү менен жаш муундарды тарбиялап келишкендигине анализ берилди. ХХI кылымдагы ааламдашуу процессинин ылдамдыгы коомдогу жашоо-тиричиликтиң бардык тармактарына таасирин тийгизип, инсандардын мамилелешүүсүн түп тамырынан өзгөрттү. Ар бир элдин элдик рухий дөөлөттөрүнө болгон мамилелерди кайрадан карап чыгууга түрткү болду. Бүгүнкү күндө педагогика илиминин өбөлгөлөрүн калк даанышмандарынын, олуялардын айткан сөздөрүнөн, ойлогон ойлорунан издөөбүз абзел. Себеби эл арасынан чыккан көрөгөч инсандардын турмуштук тажырыйбалары, одоно көрүнүштөрдү түзөө үчүн болгон иш-аракеттери, олуялыгы, акылмандыгы, кеменгердиги нускалуу, мазмундуу сөздөр аркылуу келечек муундарынын тарбиясына оң таасирин тийгизип, улам өсүп келе жаткан жаш жеткинчектерди тарбиялап, азыркы мезгилде да актуалдуулугу сакталып келе жаткандыгы ошол даанышман, олуялардын кыргыз турмушунда алган тарыхый орду бар экенинен кабар берип турат. Ошондой эле, калк арасындагы даанышман, акылдуу, сөзгө чечен инсандардын омоктуу ойлорун, көз карашын, жетишкендиктерин, тарбия тажырыйбаларын, жаш муундарды тарбиялоодогу ролун, ордун ачып берүү учурдагы актуалдуу маселелерден болуп саналат.

Ачык сөздөр: даанышман, билимдүү, олуя, тарбия, тажырыйба, божомол, иш жүзүндө, көрөгөч-көсөм, эбегейсиз, жат көрүнүштөр

DOI: <https://doi.org/10.71078/kv06ce82>

Кабыл алынган: 8.11.2025; Макулдалган: 5.12.2025; Онлайн жеткиликтүү: 25.12.2025.

Киришүү

ХХI кылымдагы ааламдашуу процессинин ылдамдыгы коомдогу жашоо-тиричиликтиң бардык тармактарына таасирин тийгизип, инсандардын мамилелешүүсүн түп тамырынан өзгөрттү. Ар бир элдин элдик рухий дөөлөттөрүнө болгон мамилелерди кайрадан карап чыгууга түрткү болду. Бүгүнкү күндө педагогика илиминин өбөлгөлөрүн калк даанышмандарынын, олуялардын айткан сөздөрүнөн, ойлогон ойлорунан издөөбүз абзел. Себеби эл арасынан чыккан көрөгөч инсандардын турмуштук тажырыйбалары, одоно көрүнүштөрдү түзөө үчүн болгон иш-аракеттери, олуялыгы, акылмандыгы, кеменгердиги нускалуу, мазмундуу сөздөр аркылуу келечек муундарынын тарбиясына оң таасирин тийгизип, улам өсүп келе жаткан жаш жеткинчектерди тарбиялап, азыркы мезгилде да актуалдуулугу сакталып келе жаткандыгы ошол даанышман, олуялардын кыргыз турмушунда алган тарыхый орду бар экенинен кабар берип турат. Ошондой эле, калк арасындагы даанышман, акылдуу, сөзгө чечен инсандардын омоктуу ойлорун, көз карашын, жетишкендиктерин, тарбия

тажырыйбаларын, жаш муундарды тарбиялоодогу ролун, ордун ачып берүү учурдагы актуалдуу маселелерден болуп саналат. Калк арасынан чыккан даанышман, олуя инсандардын илим, билим, таалим-тарбия тажырыйбаларын системалаштыруу жана жаш муундарды тарбиялоодо колдоно билүү жолдорун карап, аларды педагогикалык тажрыйбада текшерип, натыйжалуулугун аныктоо.

Изилдөөнүн объектиси – элдик даанышмандардын, олуялардын, акылмандардын айткандырынын жаштарды тарбиялоодогу ордун аныктоо. Кыргызстандык окумуштуулардын педагогика илимине тиешелүү болгон эмгектерин иликтөө жана илимий-теориялык жактан талдоо. Окуу-тарбия процессин өркүндөтүү максатында студент жана окутуучулар арасында алынган жыйынтыктар боюнча талдоо жүргүзүү ишке ашырылды.

Изилдөөнүн методдору

Элдик даанышмандар жөнүндөгү окумуштуулардын эмгектери пайдаланылды, ошондой кеңири колдонулган практикалык жана эксперименталдык методдор жана байкоо методдору колдонулду. Кыргыз элинин ичинен чыккан даанышмандыгы, билимдүүлүгү, олуялыгы, сөз тапкычтыгы менен кулактан кулакка жетип, адам баласына чанда гана берилүүчү өзгөчө сезимталдыгы, көрөгөч көсөмдүгү, кыраакылык таланты менен айырмаланган инсандарыбыздын сөздөрүнүн таасирдүүлүгү менен кыргыздын келечек муундарын тарбиялап келишкендиги белгилүү болду.

Жыйынтыктары жана талкуулоо

Кыргыз педагогика илиминин башаты – элдик таалим-тарбияда экендигин тануу мүмкүн эмес. Анткени ар бир эл өзүнүн тили, дили, үрп-адаты, маданияты, тарыхы, жашоо шарты, өзүнө мүнөздүү болгон жашоо эрежелери менен башка элдерден өзгөчөлөнүп турат. Ата-бабабыз тарыхта аты белгилүү болгон көптөгөн жылдардан ашык убакыттан бери басып өткөн узак жолундагы рухий табылгаларынын, билгендери менен тажрыйбасында топтолгондорунун алгылыктууларын, б орчундууларын дээрлик бүт чогултуп, ыйык тутуп, укумдан-тукумга бөксөртпөй сактап, улам толуктап, байытып келе жаткан улуу эл. Элибиздин табигый билимдүүлүгүнүн далили катары окумуштуу педагог Б.Апышевдин “Ата-бабаларыбыз адеп, акыл, эмгек, экологиялык тарбиялардын илимий негизин таамай туя билишкен, алдын ала миңдеген жылдар кийинкини көрө билген” (Апышев, Бабаев, & Жоробеков, 2002), деген пикирине карганда бир нече кылымдар мурун бабаларыбыз кыялында туйгандардын бардыгы бүгүнкү күндүн реалдуу чындыгы болуп турат. Демек, мындай көз караштардан улам элибиздин жашоосу табият менен жуурулушуп, таанып-билүү тажырыйбаларында чындыкка гана таянып, табигый билимдерге ээ болуп, үйрөнгөн билимдерин терең ой жүгүртө талдап, рухий дөөлөттөрүбүздү улуп келген эл арасындагы даанышман, улуу ойчулдардын элдин нукура таза илимин сактап, үүрчүтүп, үнүктүрүп келгендигин илимден кабары бар эл экендигин белгилебей коюуга мүмкүн эмес.

Элибиздин педагогикалык көз караштары, оозеки чыгармалардагы эл элегинен өткөн нуска сөздөрү, байыртадан бери калктын сүйлөгөн сөздөрүндө жашап, укумдан-тукумга уланып, улам кийинки келечек муундардын таалим-тарбия көйгөйлөрүн чөчүүдө кызмат кылып келет. Ошону менен бирге кыргыз илимий педагогикасынын өзөгү да негизи да, башаты да элдик педагогика экендигин тастыктоо жана тактоо менен, анын прогрессивдүү жактарын бүткүл дүйнөлүк адамзаттын таалим-тарбия багыттарын келечекте туура өнүктүрүү үчүн жумшоо зарыл.

Ата-бабаларыбыз байыртадан эле сөздү муюп угуп, сөзгө конок берип, сөз берметтерин, сөз каймактарын таап сүйлөгөн эл болгон. Элдик оозеки чыгармаларга сүңгүп кирип, терең анализ жүргүзө турган болсок, ата-бабалардын түптүү, нарктуу,

билимдүүлүгүн аныктап турган нуска сөздөр абдан көп экендигине маани беребиз. Элдик макал-лакаптардагы “Уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат”, “Аганы көрүп ини өсөт, эжени көрүп сңди өсөт”, “Энесин көрүп кызын ал”, “Уугум сага айтам – уулум сен ук, керегем сага айтам – келиним сен ук”, “Алма сабагынан алыс түшпөйт” (Жусупов & Кылычев, 1996) деген кыска жана таамай айтылган сөздөр элдик тарбиянын таасирдүүлүгүнөн кабар берет. “Макал менен лакаптардындагы бир күч, дагы бир өзгөчөлүк – айрым бир башка жанрлар сыяктуу жазуу чыккандан кийин оозеки өнүгүшүн токтотуп же басаңдатып койбостон, кайра күчөп, эки тараптан: жазуу жүзүндө да, оозеки түрдө да жашап, гүлдөп, жаңыланып турушунда”, – деп белгилейт Ш.Усупбеков (Усупбеков, 1992). Кыргыз эли уюткулуу эл болгондуктан ден-соолук, ак жоолук, Ата Мекен жана экономикалык көз карандысыздык жөнүндө да өздөрүнүн ой-пикирлерин макал-лакаптар аркылуу элге жеткирип, тарбия жараянында пайдаланып, клечек муундарды тарбиялап келишкен. Макал-лакаптар аркылуу жаштарды маданияттуулукка, үлгүлүү жүрүш-турушка үндөп келишкен.

Элибиз үй оокатын мыкты иштеген үн чыгарып бүлөсүнө катуу айтпаган, күйөөсүнө бир ооз каяша сүйлөбөгөн, келген адамды жакшы кабыл алган, адамга мээримдүү, даторкону кең, адамгерчилиги менен элге жакан аялдарды “ак көрпө жайыл”, “жабылуу кара инген” деген каыл сөздөр менен сыпаттап келген. “Манас” эпосундагы бийик гуманизм, ыймандык сабагы андагы таасын көрсөтүлгөн аялзатынын образы Каныкей аркылуу берилет. Калк арасында айтылган “Эрди эр кылган да – аял, эрди кара жер кылган да – аял”, деген макал үй-бүлөнүн маңызын аял ээлеп тургандыгын айгинелеп турат (Карасаев, 1982). Ар бир үй-бүлө үй-бүлөнүн ынтымагын сактай билсе, демек, мамлекетибиздин өсүп-өнүгүшүнө кошкон кичинекей үлүшү, салымы болот.

Кыргыз педагогикасынын негизин элдик даанышмандардын, элдик олуялардын айткан сөздөрүнөн да изилдеп карасак болот. Даанышман – акылга дыйкан, көптү билген, көптү көргөн, акылман, кеменгер адам. Эзелтен эле кыргыз эли эл ичинен чыккан даанышман адамдарды кастарлап, алардын накыл кептерин көңүлгө тутуп келген. Ал эми калк арасынан чыккан зээндүү, көрөгөч, кыраакы өзгөчө табият тартуулаган касиети менен эл ичинде “олуя” атыккан акылман чыгармачыл адамдардын турмуштук тажырыйбалары, эл арасындагы жат көрүнүштөрдү болтурбоо үчүн жасаган аракеттери, даанышмандыгы, билгичтиги менен тарбиялык мааниси терең сөздөр аркылуу клечек муундарынын туура жолдо өсүшүнө эбегейсиз зор таасирин тийгизген. Даанышмандар айткан сөздөр эл арасында сакталып, элдин элегинен өтүп, алар аркылуу таралып, ошол сөздөр аркылуу балдарды тарбиялап өстүрүп, учурда ал ойлордун сакталып келе жаткандыгы тарбия процессинде орду бар экендигинен кабар берип турат.

Эл арасында акылмандыгы, жорук-жосуну менен жаш муундарга үлгү болуп, азыркыга чейин айтылып келген Алдаяр уулу Мойт аке, Мендекул уулу Карга аке, Доскул уулу Сарта аке, Кадыр аке, Жылкыайдар уулу Тилекмат аке, Садыр аке, Кыдыр аке, Бала Айылчы, Кубат уулу Калыгул, Айтыбар, Алчыке чечендер, Куйручук, Жоошпай Борсол уулу, Көкөтөй Омүрбек уулу, Карачунак Шылдыр уулу, Бекназар Арзымат уулу, Шаршен Термечик уулу ж.б. эл арасында одоно көрүнүштөрдү чеберчилик менен өз учурунда оңдо келгендиги жөнүндөгү пикирин окумуштуу В.И. Мусаева даана көрсөтөт (Мусаева, 2014). Мындай олуя, көрөгөч, даанышман адамдар табигый, тубаса таланты менен төрөлө тургандыгы жөнүндөгү сөздөр эл ичинде айтылып жүргөндүгү жалпыга маалым. Ушундай инсандардын кабыл алуусу таза, акылы тунук, зээндүү, ой жүгүртүүсү эркин, эске тутуусу күчтүү боло тургандыгы белгиленип келет.

Кыргыздын алгачкы жазгыч акындарынын бири Молдо Кылыч “Зар заманда” “Чечен кылды бирөөнү, сүйлөгөнү эп келди, жакшы менен жаманды өзү билип текшерди” деп айткандай, тарыхый маалымат-булактарга жана эл ичиндеги улуу адамдардын калтырып кеткен эскерүүлөрүн карап көрө турган болсок, кыргыз элинин чечендик дарамети

болжол менен 6-8-кылымдагы Орхон-Енисей эстеликтериндеги таштагы жазууларда эң мыкты делген чечендер Кытай, Византия, Тибетке элчиликке баргандары жазылгандыгы менен башталгандыгы жөнүндө сөз болот. Андан кийин 9-10-кылымдагы Манастын доорундагы Ажыбай, Байжигит чечендер тарабынан улантылып, кийин Атилла хандын тушундагы төлгөчү Кара Төлөк чечен, Жаныбек хандын тушундагы Жээренче чечен, Акыл Карачач, Асан Кайгы, Алдар Көсөө, Токтогул ырчы, Толубай сынчы, Санчы сынчылар, манасчылар, эл ырчылары, акындар тарабынан улантылган. Ал эми Алдаяр уулу Мойт аке, Мендекул уулу Карга аке, Доскулу уулу Сарт аке, Жылкыайдар уулу Тилекмат аке, Садыр аке, Кыдыр аке, Бала Айылчы, Кубат уулу Калыгул, Алчыке, Айтыбар, Көкөтөй, Куйручук сыяктуу жана башка чечендер тарабынан калыптанып келген десек чындыктуу болгудай.

Кыргыз элинин чечендик кебинин пайда болуу, өнүгүү тарыхын төмөнкүдөй төрт баскычта кароо максатка ылайыктуу:

1-баскыч: V-VII кылымдардагы Орхон-Енисей эстеликтериндеги жазуулар;

2-баскыч: IX-X кылымдагы Манастын доорундагы Ажыбай, Байжигит ж.б. чечендик кеби;

3-баскыч: XIV-XV кылымдагы Жаныбек хандын доорундагы Жээренче, Алдар Көсөө, Акылкарачач, Толубай сынчы, Токтогул ырчы, Санчы Сынчылардын чечендик кеби;

4-баскыч: XVIII-XX кылымдан башына чейинки манасчылар, эл ырчылары, эл акындары ошондой эле, Алдаяр уулу Мойт аке, Мендекул уулу Карга аке, Доскулу уулу Сарт аке, Жылкыайдар уулу Тилекмат аке, Садыр аке, Кыдыр аке, Бала Айылчы, Кубат уулу Калыгул, Айтыбар, Алчыке чечендер, Куйручук, Жоошбай Борсол уулу, Көкөтөй Өмүрбек уулу, Карачунак Шылдыр уулу, Бекназар Арзымат уулу, Шаршен Термечик уулу ж.б. чечендик кеби. Албетте, мындай баскычтуу кароо толук эмес. Тарыхый-хронологиялык жактан алып карай турган болсок, XI- XIII кылымдардагы жана XVI-XVII кылымдардагы чечендик өнөрдүн тагдыры ачык көрсөтүлбөй калгандай.

Элибиз жашаган оош-кыйыш замандарда даанышман чечендер “Адам көңүлүнөн азат, тилинен жазат”, “Адам тилинен табат”, “Адамды шорго салган да, өлтүргөн да тил” “Айтсаң-тилин күйөт, айтпасаң-дилиң күйөт”, “Алсыздын тили алты кулач”, “Ачуу тил-жыландын заары, таттуу тил- жүрөккө дары”, “Ачуу тил таттуу турмушту бузат” деп, чукугандай сөз таап, сырдуу сөздүрдү таап, сөзмөр, сөзгө уста келишип, сезимталдык, тапкычтык, кеменгердик менен жооп берип, элдин кызыкчылыгын жогору коюп, достугун чыңдап, аларга жол таап, көптөгөн кыйынчылыктан, алаамат-кыргыздардан сактап калышкан. Ошол себептен байыртадан бери эл мыктылары, даанышмандары, олуялары эл ортосундагы элчиликти, хандын акылман-кеңешчиси кызматын өтөп келишкен. Даанышман чечендер эл арасында документсиз эле “даанышман”, “олуя” атка конуп, алардын сүйлөгөн сөздөрү накыл сөз, макал-лакап, учкул сөз катары таралып кеткен. Ал эми өз убагында сүйлөнбөй, унутулуп калгандары канча, албетте, белгисиз. Даанышмандардын сөзү өзгөчө манасчылардын, ошондой эле, ырчылардын, кумдай куюлткан, таруудай чачкан төкмөлөрдүн айтыштарында да колдонулуп, алар куюлуштуруп сөз таап, кебин маанилүү, ирээти менен, таасирдүү айрым мезгилдерде боор эзген күлкүлүү сөздөрдү айтып, сөзгө жыгышкан. Даанышман боло турган адамга адамга тубаса талант керек. Ошону менен бирге ал акылдуу, зээндүү, көсөм, сезимтал, эрктүү, эс тутуму күчтүү болушу да керек.

Көрөгөч, даанышман, олуялар табигый тубаса таланты менен төрөлө тургандыгы жөнүндөгү маалыматтар эл арасында айтылып келгендиги маалым. Бул адамдардын кабыл алуусу, акылы өзгөчө тунук, зирек, көрөгөч, сезим-туюму эркин, эске тутуу жөндөмдүүлүгү күчтүү болгондугун айтып келишет. Мына ушундай сөзгө чечен инсандар тарабынан айтылган уюткулуу, таасирдүү сөздөрдү эл муюп утуп, маани берип, таалим-тажырыйбалар жайылып, калыптанган.

Ошондой эле, кыргыз элинин тарыхында чечен, олуя, даанышман Жээренче чечен, Санчы Сынчы, VI-VIII кылымдарда Орхон-Енисей эстеликтериндеги жазуулар, андан бери карай эл арасында аңыз сөздөргө айланган Жээренче чечен, Токтогул ырчы, Асан кайгы Акыл Карачач, Алдар Көсөө, Толубай сынчы, манасчылар, төкмө акындар тарабынан да тарбия сабактары жаштарга жеткирилип өнүгүп келгендиги белгилүү.

Философиялык билиминин тереңдиги, кара кылды как жарган даанышмандыгы, олуялыгы боюнча Санчы Сынчы жөнүндө да эл арасында аңыз кептер айтылып келет. Өз аты- Сансыз болгон экен. Өмүр баяны, туулган жери жөнүндө так маалымат жок. Эл оозундагы уламыштарга караганда Санчы Сынчы солто уруусунан чыгып, XVI кылымдын аягы XVII кылымдын башында жашаган. Бул чындыкка жакын маалымат. Санчы Сынчы көргөнүн тартынбай бетке айткан, айтканы айткангай болгон абдан кыраакы, баамчыл киши болгон. Бирок анын айткандары толук сакталып калган эмес. 1683-жылдары Кудаярхан өкүмү менен кыстап, “мени сынагын” дегенде, анда Санчы Сынчы мындай деген экен:

Сен бир кара жолтой хандырсың.

Ушул сенин тушуңда журт бузулат.

Калың кара журтка артыкча кесириң тийет.

Элдин туурдугу сыйрылат.

Өзүң ач кайкалаң, куу белде өлөсүң” – деген экен. Ушудан кийин бир аз жыл өткөндөн соң калмактардын чабуулу башталып, Кудаяр хан тактан түшүп, байлыгы жоголуп, өзү тентип өлгөндүгү жөнүндө эл ичинде айтылып калган экен.

Кыргыздардын тарыхында элге даанышман болуп атыккан инсандар жашап өтүшкөн. Алардын жашоо-турмуш жөнүндөгү тарбия тажырыйбалары, алгылыктуу максатты көздөгөн олуялык сөздөрү калк арасында аңыз болуп айтылып, бүгүнкү күнгө чейин колдонулуп, жаштардын ак менен караны, жаман менен жакшыны айырмалоодо билгичтик менен таанытып үйрөтүүчүлүк алгылыктуу каралууда.

Уламыштарга жана аңыз сөздөргө караганда, Жээренче чечен Казак хандыгынын экинчи башкаруучусу Жанибек хандын тушунда жашаган экен. Ал эми Жанибек хандын тегерегиндегилер тууралуу тарыхый документтерде бул ысымдагы адам тууралуу маалымат жок. Жээренче чеченге байланышкан уламыштар, аңгемелер кыргыз фольклорунда 15-16- кылымдарга таандык. Эл ичиндеги кээ бир аңыз сөздөргө караганда Жээренче чечен даанышман увазир жана Жанибек хандын досу болуп, мамлекетти башкарууга да көмөктөшкөн, деп да айтылат. Бирок, башка учурларда Жээренче, тескерисинче, айлакер мүнөзүн көрсөтүп, өзүнүн тунук акылы, даанышмандыгы менен адилетсиз башкаруучуну жеңип, хандын душманы катары чыгат (Асанов, 2011). Карапайым элдин ак көңүл, адилет кеңешчиси Жээренче чечен болгондугу жөнүндө жомокко айланып, калк арасына тараган. Акыл жагынан андан кем калбаган Жээренче менен Карачач аттуу кыздын баш кошуп, экинчи аялы болгон сыяктуу окуясы коомчулукка кеңири белгилүү. Уламыштарга караганда Жээренчинин биринчи аялы Каракөз да акылман зиректиги менен айырмаланган.

Жээренче башка түрк тилдүү элдердин фольклорунда да эскерилет. Мисалы, каракалпактарда да Жээренче чечен, түркмөндөрдө Ийкренче, башкырларда – Эрэнсе сесен. Ал эми кээ бир булактарда Жээренче казактын эмес, 14-кылымда жашаган Алтын Ордонун ханы Жаныбектин шериги болгон деп айтылат. Алдар Көсөөнүн чечендик кебин «сөзгө чебер, зөөкүрлүгү жок, колу кармаак, (Мусаева, 2013) оозу шок, жүрүп кетсе жеткирбеген күлүктүгү бар, айтыша келсе сөздө жеңдирбеген жүлүктүгү бар, жандан тартынбаган тыңдыгы бар, көз буучудай алдаган шумдугу бар, сөзү жумшак, тили ширин», аты Чагатай экендигин Тоголок Молдо жазып кеткен (Мусаева, 2013). Демек, кыргыз элинин өнөрү, акылмандыгы, кудурети, маданияты – сөзүндө. Ар бир сөздүн тарыхы, ар бир сөздүн анты менен наалаты, ар бир сөздүн табышмагы менен мистикалык

сырлары жана ар бир сөздүн адептик, ыймандык нарк-насили болот. Учурунда 1856-жылы академик В.В.Радлов эл аралап “Кыргыздар ушунчалык кыйын эл экен сүйлөгөн сөздөрү куюлуштурулган ыр саптарын түзөт экен” десе, кыргыз-орус сөздүгөн түзгөн К.К.Юдахин “Кыргыз тилин изилдеп” бүт дүйнөм арбалып, чыга албай калдым, өзүнчө сырдуу касиети бар экен” деп айтканы бекеринен эместир. Эл ичиндеги сөздүн маани маңызын, тереңдигин жүрөккө жеткире алган инсандардын ой-пикирлеринин эл оозунда айтылып келиши бүгүнкү жаштарды тарбиялоодо негиз боло тургандыгын баса белгилеп коюу абзел. Сөз адамдын сүйлөгөн сөзүнөн, аң-сезиминен, туюмунан өзгөчө кабар бергендиктен эл ичинде “ар бир инсан сүйлөгөн сөзүнөн таанылат, тилинен жазаланат, кебинен сыңдалат” деген даанышман кеп биздин мезгилге чейин жашап келип олтурат. Эл арасында сөз чеберлери тарабынан айтылган даана сөздөр негизинен оозеки айтылгандыктан, айрым даанышмандардын айткандары толук түрдө эмес кээ бирлери гана ооздон-оозго, муундан-муунга сөз берметтери, накыл кеп катары сакталып, өтүп келген.

Корутунду

Демек, кыргыз элинин ичинен чыккан даанышмандыгы, билимдүүлүгү, олуялыгы, сөз тапкычтыгы менен кулактан кулакка жетип, адам баласына чанда гана берилүүчү өзгөчө сезимталдыгы, көрөгөч көсөмдүгү, кыраакылык таланты менен айырмаланган инсандарыбыз болуп, сөздөрүнүн таасирдүүлүгү менен кыргыздын келечек муундарын тарбиялап келишкендиги белгилүү болду. Кыргыз педагогикасынын тамыры да, башаты да эл арасындагы билим, таалим-тарбия тажырыйбалары болуп келгендиги такталып, даанышмандардын улам кийинки муундардын жүрүм-турумуна таасир этүүчү сөздөрүнүн ушул мезгилдерге чейин сакталып келишинин өзү, жаштарды тарбиялоодо өбөлгө болуп берээринин далили.

Пайдаланылган адабияттар

- Апышев, Б., Бабаев, Д., & Жоробеков, Т. (2002). *Педагогика: Окуу китеби*. Бишкек.
- Асанов, Ү. (Баш. ред.). (2011). Жээренче чечен. *Кыргызстан улуттук энциклопедиясы* (Т. 3). Бишкек. Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору.
- Жусупов, К., & Кылычев, Э. (Түз.). (1996). *Аялзатка таазим*. Бишкек.
- Карасаев, Х. (1982). *Накыл сөздөр: Тил казынасынан баян*. Фрунзе. Кыргызстан.
- Мусаева, В.И. (2013). Чечендиккептин өзгөчөлүктөрү жана аны окуп-тарбиялоочулук мааниси. *КУУнун Жарчысы*, 264. Бишкек.
- Мусаева, В.И. (2014). *Кыргыз тилин окутууда чечендик кепке үйрөтүүнүн илимий-методикалык негиздери (5–11-кл.)* [Дисс. докт. пед. илимдери]. Бишкек.
- Усупбеков, Ш. (Түз.). (1992). *Кыргыз макал-лакаптары*. Фрунзе. Кыргызстан.

References

- Abyshev, B., Babaev, D., & Zhorobekov, T. (2002). *Pedagogy: Textbook*. Bishkek. [in Kyrgyz]
- Asanov, Ü. (Chief Ed.). (2011). Zhërenche Rhetoric. *Kyrgyz National Encyclopedia* (Vol. 3). Bishkek. State Language and Encyclopedia Center. [in Kyrgyz]
- Jusupov, K., & Kylychev, E. (Eds.). (1996). *Tribute to Woman*. Bishkek. [in Kyrgyz]
- Karasaev, Kh. (1982). *Wise Sayings: Stories from the Treasury of Language*. Frunze. Kyrgyzstan. [in Kyrgyz]
- Musaeva, V. I. (2013). Peculiarities of Rhetoric and Its Educational Significance. *Bulletin of Kyrgyz National University*, 264. Bishkek. [in Kyrgyz]

Musaeva, V. I. (2014). *Scientific and Methodological Foundations for Teaching Rhetoric in Kyrgyz Language (Grades 5–11)* [Doctoral dissertation, Pedagogical Sciences]. Bishkek. [in Kyrgyz]

Usupbekov, Sh. (Ed.). (1992). *Kyrgyz Proverbs and Nicknames*. Frunze. Kyrgyzstan. [in Kyrgyz]

Н.Т. Коргонбекова¹, Н.Б. Апазбекова²

М.М. Адышев атындағы Ош технологиялық университеті,

Ош қаласы, Қырғыз Республикасы

(E-mail: ¹korgonbekovanazira@gmail.com, ²apazbekova970@gmail.com)

Жаһандану жағдайында халықтың рухани қазыналарының орны

Аңдатпа. Мақалада қырғыз халқы арасынан шыққан дана, білімді және олуя тұлғалардың тәрбиелік тәжірибесі зерттеледі. Бұл тұлғалардың пайымдары мен ойлары өмірде дәлелденген, қазіргі күнге дейін жеткен және жастарды тәрбиелеуде маңызды үлес қосқан. Олар адамға сирек берілетін көрегендік, ақыл-парасат және қырақылық қасиеттерімен ерекшеленген. Дана тұлғалардың сөздері тек тәрбиелік мақсатта қолданылған жоқ, сонымен қатар қоғамдағы рухани құндылықтарды сақтап, дәстүрлі білім мен өмірлік тәжірибені ұрпаққа жеткізуге қызмет етті. ХХІ ғасырдағы жаһандану үдерісі қоғамның барлық саласына әсер етіп, адамдар арасындағы қарым-қатынасты түбегейлі өзгертті. Бұл процесс халықтың рухани қазынасына деген қатынасты қайта қарауға, олардың тәрбиелік тәжірибесін заманауи педагогикалық ғылым тұрғысынан зерттеуге қажеттілік туғызды. Халық даналарының ой-пікірлері, көрегендігі, өмірлік тәжірибесі және тәрбиелік тәсілдері жас ұрпақты тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады. Осы тұрғыдан алғанда, олардың сөздері мен әрекеттері қазіргі заман педагогикасы үшін өзекті болып, жас жеткіншектердің рухани және адамгершілік дамуына оң әсерін тигізеді. Мақалада халық даналарының тәжірибесін зерттеу арқылы қазіргі білім беру жүйесіне енгізуге болатын әдістемелік ұсыныстар қарастырылады.

Түйін сөздер: данышпан, білімді, дана, тәрбие, тәжірибе, пайым, өмірде, көреген-көсем, ерекше, жат көріністер.

N.T. Korgonbekova¹, N.B. Apazbekova²

Osh Technological University named after M.M. Adyshev, Osh, Kyrgyz Republic.

(E-mail: ¹korgonbekovanazira@gmail.com, ²apazbekova970@gmail.com)

The Role of Spiritual States in the Context of Globalization

Abstract. This article examines the impact of the educating experience of wise, educated, and holy individuals among the Kyrgyz people. An analysis of their predictions, supported by factual evidence that has survived to this day, is presented, demonstrating the rare gift of foresight, wisdom, and insight possessed by these outstanding individuals. Through the power of their words, they continued to educate the younger generation. The rapid pace of globalization in the 21st century has affected all aspects of society and fundamentally changed the ways people interact. This has prompted us to rethink the relationship of each nation to its own spiritual heritage. Today, we must seek the foundations of pedagogical science in the words and thoughts of our sages and saints. Through the life experience, actions, piety and wisdom of the seers who emerged from the masses, it was possible to correct the harsh phenomena through meaningful and significant words, to exert a positive influence on the education of the future youth and the younger generation, as well as through the wise, intelligent and eloquent thoughts of people. Revealing their views, achievements, educational experiences, and their

role and place in educating the younger generation is one of the pressing issues of our time. In a world of rapid change, the values of our ancestors serve as a moral anchor, preventing young people from losing themselves and providing support and confidence in their roots. Only in this way can we preserve our unique identity while confidently moving forward.

Key words: wise, educated, saintly, upbringing, experienced, predictive, practicing, far-sighted, negative situations.

Авторлор жөнүндө маалымат:

Коргонбекова Н.Т. – улук окутуучу, М.М. Адышев атындагы Ош технологиялык университети, Ош шаары, Кыргыз Республикасы.

Апазбекова Н.Б. – окутуучу, М.М. Адышев атындагы Ош технологиялык университети, Ош шаары, Кыргыз Республикасы.

Авторлар туралы маалымат:

Коргонбекова Н.Т. – аға оқытушы, М.М. Адышев атындагы Ош технологиялык университети, Ош қаласы, Қырғыз Республикасы.

Апазбекова Н.Б. – оқытушы, М.М. Адышев атындагы Ош технологиялык университети, Ош қаласы, Қырғыз Республикасы.

Information about author:

Korgonbekova N.T. – Senior Lecturer, Osh Technological University named after M.M. Adyshev, Osh, Kyrgyz Republic.

Apazbekova N.B. – Lecturer, Osh Technological University named after M.M. Adyshev, Osh, Kyrgyz Republic.

Бул жұмыс Creative Commons Attribution-Коммерциялық Емес 4.0 Халықаралық лицензиясы бойынша лицензияланған.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License